JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 VOLUME-4, ISSUE-11 CROSSREF Prefix: 10.66301

2001–2010-YILLARDA SURXONDARYO ADLIYA ORGANLARI FAOLIYATI

Mamanarov. X. X

Surxondaryo viloyati Termiz davlat universiteti

Yurisprudensiya yo’nalishi yuridik fakulteti

davlat va huquq asoslari kafedra o’qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada 2001–2010-yillarda Surxondaryo viloyati adliya organlarining faoliyati tarixiy-huquqiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Mustaqillikning ikkinchi o'n yilligida O'zbekistonda amalga oshirilgan sud-huquq islohotlari, adliya organlari zimmasiga yuklangan vazifalar, fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etish, notariat, advokatura, sud qarorlarini ijro etish, huquqiy targ'ibot va me'yoriy hujjatlarni ro'yxatga olish yo'nalishlaridagi ishlar yoritiladi. Shuningdek, viloyat adliya organlari faoliyatining o'ziga xos jihatlari, uning aholi huquqiy madaniyatini oshirishdagi o'rni hamda davr uchun xos muammolar ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: adliya organlari, Surxondaryo viloyati, sud-huquq islohoti, qonun ustuvorligi, notariat, advokatura, FHDYo (fuqarolik holati dalolatnomalari), sud qarorlari ijrosi, huquqiy madaniyat, huquqiy targ'ibot.

Kirish

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish asosiy strategik maqsad sifatida belgilab olindi. Bu yo'lda adliya organlari davlat hokimiyati tizimida qonun ustuvorligini ta'minlovchi, fuqarolar va tashkilotlarning huquqiy manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiluvchi muhim bo'g'inga aylandi. Konstitutsiyaning 13-moddasida inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari eng oliy qadriyat ekanligi belgilab qo'yilgan. Adliya organlarining barcha faoliyati aynan shu konstitutsiyaviy tamoyilga tayanadi.

ISSN (E): 2181-4570 VOLUME-4, ISSUE-11 CROSSREF Prefix: 10.66301

2001–2010-yillar davri O'zbekiston huquqiy tizimi uchun alohida ahamiyatga ega bo'ldi. Bu yillarda sud hokimiyatining mustaqilligini mustahkamlash, jazo siyosatini insonparvarlashtirish, sud qarorlari ijrosi tizimini takomillashtirish, notariat va advokatura faoliyatini zamonaviy talablarga moslashtirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Birinchi Prezident Islom Karimov o'z nutqlarida qonun ustuvorligini ta'minlash, sud-huquq tizimini erkinlashtirish va inson huquqlarini himoya qilishni islohotlarning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida doimiy ta'kidlab kelgan. Joylarda bu vazifalarni bevosita amalga oshirishda viloyat adliya boshqarmalari muhim rol o'ynadi.

Surxondaryo viloyati o'zining demografik, iqtisodiy va geografik xususiyatlari bilan ajralib turadi: chegaraoldi hudud bo'lib, aholisining katta qismi qishloq joylarda istiqomat qiladi, bu esa adliya xizmatlarini aholiga yaqinlashtirish masalasini dolzarb qilib qo'ygan. Shu sababli mavzuni o'rganish nafaqat tarixiy, balki amaliy ahamiyatga ham ega.

Maqolaning maqsadi 2001–2010-yillarda Surxondaryo adliya organlari faoliyatining asosiy yo'nalishlarini ochib berish va ularning natijalarini baholashdan iborat. Tadqiqot jarayonida tarixiy-qiyosiy, tizimli tahlil va hujjatlarni o'rganish usullaridan foydalanildi.

Asosiy qism

1. Adliya organlarining huquqiy asoslari va islohotlar konteksti

Adliya organlari faoliyati O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, «Adliya organlari to'g'risida»gi me'yoriy hujjatlar, Vazirlar Mahkamasi qarorlari hamda Adliya vazirligi buyruqlariga asoslangan. Viloyat darajasida Adliya vazirligining hududiy bo'linmasi sifatida Surxondaryo viloyati adliya boshqarmasi, shuningdek tuman (shahar) adliya bo'limlari faoliyat yuritgan. Bu tuzilma vertikal bo'ysunuv tamoyiliga asoslanib, vazirlik siyosatini hududlarda izchil amalga oshirish imkonini bergan.

Davrning muhim huquqiy yangiliklari qatoriga sud hokimiyatining mustaqilligini kuchaytirish choralari, 2005-yilda o'lim jazosini bekor qilish to'g'risidagi qaror (u 2008-yil 1-yanvardan kuchga kirgan), shuningdek, 2008-yildan «habeas corpus» institutining joriy etilishi kiradi. Bu o'zgarishlar adliya organlaridan inson huquqlariga oid yangi qonunchilik normalarini aholi o'rtasida keng tushuntirishni talab qildi. Huquqshunos olim A. Saidov tadqiqotlarida O'zbekistonda sud-huquq islohotlarining asosiy mazmuni inson

ISSN (E): 2181-4570 VOLUME-4, ISSUE-11 CROSSREF Prefix: 10.66301

huquqlari ustuvorligini ta'minlash, sud hokimiyatining haqiqiy mustaqilligini mustahkamlash va qonunchilikni xalqaro standartlarga yaqinlashtirishdan iborat ekanligi qayd etiladi.

2. Fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etish (FHDYo) faoliyati

Adliya organlari faoliyatining aholi bilan bevosita bog'liq yo'nalishlaridan biri tug'ilish, nikoh, nikohdan ajralish, ismi-sharifni o'zgartirish va o'lim faktlarini davlat ro'yxatiga olishdir. Surxondaryo viloyatida FHDYo bo'limlari tuman va shaharlarda, ayrim hollarda qishloq fuqarolar yig'inlari darajasida ham aholiga xizmat ko'rsatgan. Bu yo'nalishda ish sifatini oshirish, dalolatnomalar arxivini tartibga solish va hujjatlarni saqlash tizimini yaxshilash vazifalari belgilangan.

Viloyatda ko'p bolali oilalar va yosh nikohlarning nisbatan yuqori ulushi, shuningdek, an'anaviy marosimlarning (to'y, ism qo'yish) rasmiy qayd etishdan oldin o'tkazilishi holatlari kuzatilgan. Adliya organlari mahallalar bilan hamkorlikda nikoh yoshi, nikohni davlat ro'yxatidan o'tkazish zarurati, ro'yxatdan o'tmagan nikohning huquqiy oqibatlari bo'yicha tushuntirish ishlarini olib borgan. [Bu bandga 2001, 2005 va 2010-yillar uchun viloyat FHDYo bo'yicha rasmiy statistik ma'lumotlarni arxivdan kiriting.]

3. Notariat va advokatura faoliyatini tashkil etish

Notariat organlari fuqarolarning mulkiy va shaxsiy huquqlarini himoya qilishda muhim vosita bo'lib, adliya organlari ularning faoliyatini litsenziyalash, nazorat qilish va metodik jihatdan ta'minlash vazifasini bajargan. Surxondaryo viloyatida davlat notarial idoralari bilan bir qatorda xususiy notariuslar faoliyati ham rivojlana boshladi. Bu aholiga ko'rsatiladigan xizmatlar sifatini oshirish, ariza va murojaatlarni qisqa muddatda ko'rib chiqishga zamin yaratdi.

Advokatura sohasida esa advokatlik faoliyatiga kirish uchun litsenziya berish, malaka imtihonlarini o'tkazish va advokatlik tuzilmalarini ro'yxatga olish jarayonlari adliya organlari nazoratida bo'lgan. Shu bilan birga, bu davrda advokatlarning sudlarda tortishuv tamoyilini ta'minlashdagi roli kuchaydi. Sud-huquq islohotlarining mantig'i shuni taqozo qilganki, himoya tomonining imkoniyatlari kengayishi jinoyat va fuqarolik ishlarida

ISSN (E): 2181-4570 VOLUME-4, ISSUE-11 CROSSREF Prefix: 10.66301

adolatli sud qaroriga erishishning muhim shartidir. [Viloyatdagi notariuslar va advokatlar soni dinamikasini rasmiy manbalardan qo'shing.]

4. Sud qarorlari ijrosini ta'minlash

2000-yillarning boshlarida sud qarorlari ijrosini ta'minlash tizimi takomillashtirildi: sud hujjatlarini majburiy ijro etish vazifasi sud ijrochilari zimmasiga yuklanib, bu faoliyat adliya organlari tarkibida tashkil etildi. Surxondaryoda ham tuman va shahar sud ijrochilari faoliyati yo'lga qo'yilib, alimentlar, mehnat nizolari, moddiy zararni qoplash va boshqa ishlar bo'yicha qarorlar ijrosi nazoratga olindi.

Amaliyotda eng ko'p uchraydigan qiyinchiliklar qatoriga qarzdorlarning mol-mulkini aniqlash, qarzdor hududdan tashqarida bo'lgan hollarda ijro harakatlarini muvofiqlashtirish, ijro hujjatlari va hisob-kitoblarning to'liq yuritilmasligi kirgan. Chunki sud qaroriga ijro etilmasa, sud hokimiyatining obro'si va adolat tamoyili shubha ostida qoladi. Shu sababli ijro samaradorligini oshirish adliya organlari uchun ustuvor vazifa sifatida qaralgan.

5. Me'yoriy hujjatlarni huquqiy ekspertizadan o'tkazish va ro'yxatga olish

Adliya organlari vazirlik va idoralar hamda mahalliy hokimiyat organlari tomonidan qabul qilinadigan me'yoriy hujjatlarning qonunchilikka muvofiqligini tekshirib, ularni davlat ro'yxatidan o'tkazgan. Viloyat darajasida hokimlik qarorlari va boshqa mahalliy hujjatlar loyihalari bo'yicha huquqiy xulosa berish amaliyoti shakllandi. Bu faoliyat qonunlarga zid yoki fuqarolar huquqlarini cheklaydigan hujjatlarning amalga kirishini oldini olishga xizmat qilgan.

6. Huquqiy targ'ibot va aholi huquqiy madaniyatini oshirish

Adliya organlari huquqiy targ'ibot ishlarini mahalla, maktab, kollej va oliy ta'lim muassasalarida muntazam olib borgan. Viloyat bo'yicha yangi qabul qilingan qonunlarni tushuntirish uchun uchrashuvlar, ochiq eshiklar kunlari, «Huquqiy maslahat» kunlari, matbuot va teleradio orqali chiqishlar tashkil etilgan. Huquqshunoslarning fikricha, huquqiy madaniyat — bu faqat qonunlarni bilish emas, balki ularga ongli ravishda rioya

ISSN (E): 2181-4570 VOLUME-4, ISSUE-11 CROSSREF Prefix: 10.66301

qilish ko'nikmasidir. Shu sababli targ'ibotning samarasi aholining huquqiy faolligi va murojaatlar sifati orqali baholanadi.

Bu yillarda fuqarolarning yozma va og'zaki murojaatlari bilan ishlash tizimi ham kuchaydi. Adliya organlari qabulxonalari orqali oilaviy nizolar, mulkiy munosabatlar, mehnat huquqlari bo'yicha maslahatlar berilib, ko'plab nizolar sudgacha hal etilishiga erishilgan. [Murojaatlar soni va ular tahlili bo'yicha viloyat adliya boshqarmasi ma'lumotlarini qo'shing.]

7. Kadrlar siyosati va xodimlar malakasi

Adliya organlari faoliyati samaradorligi, birinchi navbatda, kadrlar salohiyatiga bog'liq. Surxondaryoda mutaxassislarni oliy yuridik ma'lumotli kadrlar bilan ta'minlash, ularning malakasini oshirish kurslarini tashkil etish va yosh mutaxassislarni jalb qilish masalalariga e'tibor qaratilgan. Hududda yuridik kadrlar tanqisligi, ayniqsa chekka tumanlarda sezilarli bo'lganligi sababli, mahalliy yoshlarni oliy yuridik ta'limga yo'naltirish va ularni hududga qaytarish siyosati dolzarb bo'ldi.

8. Davr yutuqlari va muammolari

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, 2001–2010-yillarda Surxondaryo adliya organlari faoliyatida quyidagi yutuqlarga erishildi: xizmatlarning aholiga yaqinlashtirilishi, FHDYo va notariat sohasida hujjatlashtirish madaniyatining yaxshilanishi, sud ijrosi tizimining shakllanishi, huquqiy targ'ibotning kuchayishi. Biroq, texnik jihozlanish darajasi pastligi, axborot tizimlarining yetarli rivojlanmaganligi, aholi huquqiy savodxonligidagi farqlar va kadrlar tanqisligi kabi muammolar saqlanib qoldi. Davr oxiriga kelib (2010-yil noyabr) Prezident Islom Karimov tomonidan «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi» ilgari surilishi huquqiy tizimni navbatdagi bosqichga olib chiqdi. Keyingi yillarda adliya sohasidagi isloxotlar yangicha mazmun kasb etdi. Prezident Shavkat Mirziyoyev ta'biri bilan aytganda, xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqqa xizmat qilishi kerak. Bu tamoyil 2001–2010-yillar tajribasi asosida shakllangan xizmat ko'rsatish madaniyatining mantiqiy davomi sifatida qaralishi mumkin.

ISSN (E): 2181-4570 VOLUME-4, ISSUE-11 CROSSREF Prefix: 10.66301

Xulosa

Tadqiqot natijasida 2001–2010-yillarda Surxondaryo adliya organlari faoliyati sud-huquq islohotlarining muhim tarkibiy qismi bo'lganligi aniqlandi. Bu davrda viloyat adliya organlari fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etish, notariat va advokatura faoliyatini tashkil etish, sud qarorlari ijrosini ta'minlash, me'yoriy hujjatlarni ekspertizadan o'tkazish hamda huquqiy targ'ibot yo'nalishlarida izchil ishlarni amalga oshirdi.

Shu bilan birga, hududiy xususiyatlar — qishloq aholisining ko'pligi, kadrlar tanqisligi va moddiy-texnik bazaning cheklanganligi — faoliyat samaradorligiga ta'sir ko'rsatdi. Kelgusida mavzuni chuqurroq o'rganish uchun viloyat adliya boshqarmasi arxiv hujjatlari, yillik hisobotlar va ma'lumotlarni to'plash, shuningdek, faoliyat ko'rsatgan mutaxassislar bilan suhbatlar o'tkazish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Karimov I.A. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. 2010-yil 12-noyabr, Oliy Majlis qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi ma'ruza.
4. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2016.
5. Saidov A.X. Xalqaro huquq va inson huquqlari bo'yicha asarlari (tanlangan). – Toshkent.
6. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. Yillik hisobotlar va ma'lumotnomalar (2001–2010-yillar).
7. Surxondaryo viloyat adliya boshqarmasi arxiv materiallari (2001–2010-yillar).
8. Lex.uz – O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy bazasi: https://lex.uz